

UDK: 633.11:631.51:631.67

SAMARQAND VILOYATIDA YUMSHOQ BUG'DOYNING YANGI “FARBOMA” NAVI SUG'ORISH TARTIBINI MAQBULLASHTIRISH

Karimova Z.A. -Samarqand agroinnovatsiyalar

va tadqiqotlar instituti, agronomiya ta'lim

yo'naishi 3-bosqich talabasi,

Xalilova T.N. -Samarqand agroinnovatsiyalar

va tadqiqotlar instituti, agronomiya

ta'lim yo'naishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Samarqand viloyatida yumshoq bug'doyning yangi “farboma” navi sug'orish tartibini maqbullashtirish maqsad qilib qo'yilgan. Ilk bor Samarqand viloyatining o'tloqi-bo'z tuproqlar sharoitida kuzgi bug'doyning “Farboma” navi sug'orish tartibini maqbullashtirilgan. Tajribalar natijalari tahlil qilinib yakunida xulosalar berilgan.

Kalit so'zlar: o'tloqi-bo'z tuproqlar, kuzgi bug'doy, “Farboma” navi, sug'orish tartibi, don hosili.

Mavzuning dolzarbligi. Bugungi kunda dunyoning 130 tadan ortiq davlatlarida 235,8 mln. gektardan ortiq maydonda bug'doy ekilib, 2020 yilda 754,8 mln. tonna don yetishtirilgan bo'lsa, shundan yumshoq bug'doyning hissasi jami ekilgan bug'doyning 95% ni tashkil etadi. Dunyoda kuzgi yumshoq bug'doy yetishtiruvchi bir qator yirik davlatlarda resurstejamkor texnologiyalarni qo'llash evaziga tuproq unumdorligini oshirish, sho'rlanish jarayonining oldini olish, shuningdek, sug'orish suvlari va mineral o'g'itlarni tejash hisobiga don hosildorligi va sifatini oshirishga hamda yuqori iqtisodiy samaradorlikka erishilmoqda.

Ko'pgina bajarilgan ilmiy ishlar natijalari [1;5;2] shuni ko'rsatadiki, sug'oriladigan mintaqalarda kuzgi bug'doydan mo'l va sifatli don hosili yetishtirishda sug'orish tartibi muhim bo'lib unga rioya qilinganda kutilgan natijalarga erishish mumkinligini ko'rsatadi.

Shuning uchun Zarafshon vohasida yumshoq bug'doy hosildorligini oshirish, don sifatini yaxshilash, navning biologik xususiyatlari va tuproq-iqlim sharoitlarini hisobga olgan holda ilmiy asoslangan sug'orish tartibini ishlab chiqish g'allachilikdagi dolzarb muammolardan biri hisoblanadi.

Tajriba obekti va uslubi. Biz dala tajribalarini Samarqand viloyatining Jomboy tumanidagi "FARBOMA SELEKT" ilmiy urug'chilik fermer xo'jaligi sharoitida o'tkazdik. Tajriba dalasi ekishga tayyorlangandan keyin tajriba uchun tanlab olgan navlarni 1 sinf urug'lari mintaqaga uchun maqbul muddatda 10 oktabrda ekildi. Dala tajribalarida sug'orish tartibi 4 variantda 1. Kuzgi nam to'plash (fon), 2. Fon + 65-70-60% CHDNS, 3. Fon + 70-75-65% CHDNS, 4. Fon + 75-80-70% CHDNS Farboma navining don hosili va sifatiga ta'sirini o'rgandik.

Tajribada fosforli va kaliyli o'g'itlar shudgordan oldin tajriba sxemasida ko'rsatilgan meyorda, azotli o'g'it ekish bilan 22 kg, qolgan qismi o'suv davrida tajriba sxemasi bo'yicha qo'llanildi. Sug'orish tartibi nam to'playdigan sug'orish fonida tajriba dalasida tuproqni cheklangan dala nam sig'imi CHDNS 65-70-60; 70-75-65 va 75-80-70 % holida ushlendi. Tajriba dalasi tuprog'ini CHDNS tuproqni 0-100 sm qatlamida 21,7 foizni tashkil qildi.

Tajribada sug'orishdan oldingi tuproq namligi 1,0 m chuqurlikdan doimiy ravishda 4 ta takrorlikda termostatda quritish yo'li bilan aniqlanib borildi. Sug'orish meyorini tuproqdagi nam tanqisligi bo'yicha aniqlandi.

Dala tajribalari 4 qaytariqli hisobga olinadigan paykallarning kattaligi 200 m², 2 yarusli qilib joylashtirildi. O'tmishdosh ekin makkajo'xori don uchun. Tajribada o'simlik parvarishi mazkur mintaqaga uchun qabul qilingan agrotexnika asosida

bajarildi. Dala tajribasida o'tkazilgan barcha fenologik kuzatuvlar, biometrik o'lchovlar O'zPITining «Dala tajribalarini o'tkazish uslublari» [3] uslubiy qo'llanmalaridan foydalanildi. Hosildorlik bo'yicha olingan malumotlarning dispersion tahlili B.A.Dospexov [4] bo'yicha aniqlandi.

Tajriba natijalari tahlili. Tajribalarimiz natijalarida yumshoq bug'doyning o'sishi, rivojlanishi uchun tuproq namligi bilan maqbul miqdorda taminlanishi ularning tuplanish darajasiga, hosil strukturasi, don hosili va uning sifatiga ijobiy tasir ko'rsatishi aniqlandi.

Kuzda ekilgan bug'doyning rivojlanish sur'ati ma'lum darajada o'sish sharoitiga, tur va navning biologik xususiyatlariga, tup qalinligiga, tuproqning namligiga, havo xaroratiga, urug'larning ekish chuqurligiga, ekish muddatlariga, meyorlariga, o'g'itlash va sug'orish meyorlari va boshqa omillarga bog'liqdir.

Fenologik kuzatuvlar har bir rivojlanish davrining boshlanishidan (10%) toki 75% o'simlikda namoyon bo'lguncha har ikki kunda doimiy amalga oshirib borildi.

Navning unib chiqish-tuplash davri asosan sug'orish tartibiga ko'ra o'zgarmadi 46 kunda kuzatildi. Tuplash-naychalash (poya hosil qilish) davri. Bu davrda o'simlik tez o'sadi, uning massasi tez ko'payadi. Shuning uchun bu davrda o'simliklarni oziq moddalarga va namga talabchanligi oshadi. Tuplash-naychalash davri fevral oyining oxiri va mart oyining boshida 73 kunda davom etganligi kuzatildi. Naychalash-boshqolash davri nav xususiyati bilan birga qo'llanilgan agrotexnik omillar, ya'ni sug'orish tartibi asosida ham o'zgarishi aniqlandi. Sug'orishdan oldingi tuproq namligi CHDNSga nisbatan 65-70-60% bo'lganda 48 kunda, sug'orishdan oldingi tuproq namligi CHDNSga nisbatan 70-75-65% bo'lganda 51 kunda, sug'orishdan oldingi tuproq namligi CHDNSga nisbatan 75-80-70% bo'lganda esa 54 kunda boshqoladi.

O'suv davri tahlil qilinganda, sug'orish tartibiga asosan o'zgarishi aniqlandi. Sug'orishdan oldingi tuproq namligi CHDNSga nisbatan 65-70-60% bo'lganda navlarning o'suv davri 221kunni tashkil etib, to'liq pishish fazasi 10 iyunda kuzatildi.

Bu ko'rsatkich sug'orishdan oldingi tuproq namligi CHDNSga nisbatan 70-75-65% bo'lganda navlarning o'suv davri 226 kunni tashkil etib, CHDNS 65-70-60% variantiga nisbatan o'rtacha 5 kunga uzayishi aniqlandi. To'liq pishish davri o'rganilganda Farboma navida 13 iyunda kuzatildi.

Sug'orishdan oldingi tuproq namligi CHDNSga nisbatan 75-80-70% bo'lganda o'suv davri 230 kunni tashkil etib, CHDNS 65-70-60% variantiga nisbatan o'rtacha 10 kunga, CHDNS 70-75-65% variantiga nisbatan o'rtacha 5 kunga uzayishi aniqlandi.

Sug'orish sonining kamayishi va sug'orishlar oralig'idagi davrning uzayib borishi o'simlikning rivojlanish bosqichlarining qisqarishiga olib keldi. Tuproqdagi namlik miqdori kuzgi yumshoq bug'doyning rivojlanish jarayoniga bevosita ta'sir etdi.

Sug'orishning 75-80-70% % CHDNS tartibida paykalning ayrim joylarida o'simliklar yotib qolishiga olib keldi. Yotib qolganda o'simliklarni zang bilan zararlanish kuchaydi, donlari mayda va puch bo'ldi, sifati pasaydi. Hosilni kombaynlar bilan yig'ishtirish qiyinlashtirdi.

Tajriba dalasida sug'orish yumshoq bug'doyning tuplanish-naychalash, boshqqlash-gullash va sut pishish fazalarida o'tkazilganda tuproqning 0-100 sm qatlamidagi namlikni nam to'playdigan sug'orish fonida tuproqni cheklangan dala nam sig'imi 65-70-60; 70-75-65 va 75-80-70 % holida ushlandi. Sug'orish tartibi CHDNSning 65-70-60% ushlab turilganda uch marta, 70-75-65 %da to'rt marta va 75-80-70 % ushlab turilganda besh marta sug'orildi. Buning uchun sug'orish tartibida bug'doy navlarining yillik suv istemoli sarfi 65-70-60 % CHDNS da navlarning biologik xususiyatlari, ob-havo sharoitlari va tuproqdagi namlik zahirasiga qarab gektariga 3300 kubometrni, 70-75-65 % CHDNS da 3950 kubometrni va 75-80-70 % CHDNS da 4670 kubometrni tashkil etdi.

Sug'oriladigan yerlarda kuzgi g'alla ekinlaridan barqaror, mo'l va sifatli don olish uchun muqobil sug'orish, oziqlantirish rejimiga va yuksak agrotexnikaga asoslangan jadal texnologiyalarni ishlab chiqarishga keng joriy qilish, har bir qishloq

xo'jaligi ekinlarini ekishdan oldin, uning hosildorligiga va shu hosildorlikka ta'sir etuvchi omillardan biridir. Ilmiy asoslangan intensiv texnologiyani tadbiq qilish evaziga don hosildorligi 2-2,5 barobarga oshadi.

Tadqiqotlarimizda kuzgi yumshoq bug'doy navining don hosildorligi tuproq namligiga bog'liqligi kuzatildi.

Farboma navi hosili faqat kuzda ekish oldidan nam to'plash sug'orilgan variantda (fon) gektaridan 24,1 sentner eng yuqori don hosildorligi sug'orishdan oldingi tuproq namligi CHDNSga nisbatan Fon+70-75-65% variantda gektaridan 73,0 sentner bo'lishi aniqlandi.

Xulosa. Shunday qilib, Zarafshon tipik bo'z tuproqlari sharoitida qattiq bug'doy navlaridan mo'l va sifatli hosil yetishtirish uchun kuzda ekish oldidan 1200 ga/m³ hisobida tuproqda nam to'playdigan sug'orish o'tkazib, o'suv davrida sug'orish tartibi tuproq namligini CHDNSning 70-75-65 % da ushlab boshqadagi va boshqadagi don soni kamayishi va puchlanishi oldi olinib, don sifatining yaxshilanishi kuzatildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Atakulov T.U. Vliyaniye rejima orosheniya na urojaynost ozimoy pshenitsi v usloviyax tipichnix serozemnix pochvax. Tashkent.: 2000. – 22 s.
2. Babitsskiy A.F. Urojay i urojayniye kachestva semyan pshenitsi // Agrarnaya nauka. -Moskva, 2012.-№ 7.-S. 20-22.
3. Dala tajribalarini o'tkazish uslublari.- O'zPITI, -Toshkent, 2007.-145 b.
4. Dospexov B.A. Metodika polevogo opita. –M., 1985. -356 s.
5. Djumaniyazova Y., Ibragimov N., Ro'zimov J., Kuyozov I. Bug'doy hosilini bashorati// O'zbekiston qishloq xo'jaligi. -Toshkent, 2007.- № 12.-B.22.